

izvirni znanstveni članek

UDK 022.5(497.4 Ljutomer) "1868/1914"
prejeto: 15. 11. 2002

Anton Ratiznojnik

predmetni učitelj zgodovine in geografije, strokovni delavec Zavoda za kulturo in izobraževanje Ljutomer, OE muzej,
Glavni trg 2, SI-9240 Ljutomer

Čitalnica v Ljutomeru 1868 – 1914

IZVLEČEK

Prispevek obravnava nastanek Čitalnice v Ljutomeru leta 1868 kot najstarejšega narodno kulturnega društva – matico vsem narodnim društvom v Ljutomeru. Poudarja razvoj čitalnice in njen pomen pri utrjevanju slovenske narodne zavesti, ki je dosegla višek s 1. slovenskim taborom 9. avgusta 1868 v Ljutomeru. V okviru čitalnice so nastala narodna društva in leta 1909 Ljudska knjižnica v Ljutomeru. Prispevek sledi delovanju čitalnice in knjižnice do 1. svetovne vojne.

KLJUČNE BESEDE

Ljutomer, čitalnica, tabor, ljudska knjižnica

SUMMARY

THE READING SOCIETY IN LJUTOMER 1868 – 1914

The contribution deals with the foundation of the Reading Society in Ljutomer in the year 1868 being the oldest national cultural society – the parent society to all national societies in Ljutomer. The development of the society and its significance in strengthening Slovene national awareness reached its zenith with the First Slovene Rally on August 9th 1868 in Ljutomer; it also deals with the foundation of national societies and the People's Library in Ljutomer in 1909 within the frame of the reading society, and its activity up to World War I.

KEY WORDS

Ljutomer, reading society, rally, people's library

Razvoj narodne zavesti pri utrjevanju slovenske besede v Ljutomeru in okolici je do nastanka čitalnice v Ljutomeru leta 1868 povezan s številnimi rodoljubi iz območja Prlekije in širše pokrajine med Muro in Dravo. Tukaj so se na prelomu 19. stoletja in kasneje rodili mnogi bodoči izobraženci, katerih narodno delo je odločilno pripomoglo pri razvoju in utrjevanju slovenske narodne zavesti. Med temi odličniki so bili Leopold Volkmer, dr. Fran Miklošič, Stanko Vraz, Davorin Trstenjak, Anton Krempf, Mihael Jaklin, Emerik Bratuša, dr. Radoslav Razlag, dr. Matija Prelog, Josip Muršec, Franc Cvetko, Jakob Košar, Jakob Kreft in mnogi drugi. Bogato narodno delo omenjenih rodoljubov, ki bi zaslužilo posebno zgodovinsko obravnavo, je v Ljutomeru utiralo pot do čitalnice, njenega razvoja in do dejavnosti številnih rodoljubov, ki jih je vodila pot skozi Ljutomer, kjer so se vključili v narodno življenje trga in okolice.

Pri utrjevanju slovenske besede v Ljutomeru in okolici in s tem narodnoprebudnim delom v širšem štajerskem prostoru po letu 1854 zavzema vodilno vlogo rodoljubni župnik v Ljutomeru dr. Anton Klemenčič (1829-1873), ki se je pri delu opiral na somišljenike iz svojega stanu in na nekatere zavedne tržane, vaške učitelje in posestnike.

Med najstarejše rodoljube uvrščamo tržana Ivana Dragotina Huberja (1816-1896), trgovca s papirjem in knjigarnarja v Ljutomeru, zapisovalca kulturnozgodovinskih dogodkov, ki si je s slovenskimi knjigami prizadeval za duhovni razvoj rojakov, za splošno izobrazbo in napredek, razvoj vinogradništva in sadjarstva. Maloštevilmim ljutomerskim izobražencem se je 1862. leta pridružil odvetnik dr. Jakob Ploj (1830-1899), videmski rojak iz Grabonoša. Bil je pobudnik in med ustanovitelji Slovanske čitalnice v Mariboru 1861. leta. Ploju se je pridružil kot pripravnik v odvetniški pisarni Ivan Kukovec (1834-1908) iz Pušencev pri Ormožu. Temu narodnemu krogu je kasneje pripadal tudi Matija Zemljčič (1830-1917), trgovec in posestnik v Ljutomeru.

Pri utrjevanju narodnega gibanja so imeli pomembno vlogo tudi nekateri vaški narodnjaki, ki so narodnoprebudno delo povezovali z gospodarskim napredkom okolja. Med temi so bili Anton Božič (1838-1914) iz Male Nedelje, vodja malonedeljskega narodnega gibanja, leta 1867 izvoljen za odbornika ljutomerskega okrajnega zastopa, Vatroslav Mohorič (1831-1905), napredni kmet in župan iz Podgradja pri Ljutomeru, Ivan Kralj (1833-1906), kmet iz Iljaševca, dr. Ivan Farkaš (1828-1904), zdravnik in župan pri Sv. Križu. Osrednja osebnost je bil Anton Klemenčič, ki je bil ob 1000-letnici sv. Cirila in Metoda pobudnik narodne besede 6. septembra 1863 pri Klemenčičevi vili na Kamenščaku.¹

Dr. Anton Klemenčič (1829-1873)

Beseda je bila v času, ko še ni bilo ljutomerske čitalnice, edina oblika, s katero so krajevni narodni buditelji in podeželsko ljudstvo javno izpovedali zahtevo po vpeljavi slovenskega jezika v šole in urade. Lepo uspela ljutomerska beseda ni bila samo potrditev že narodnoprebujene množice in odraz dela maloštevilnih rodoljubov, temveč tudi priložnost, da se prične resno razmišljati o ustanovitvi čitalnice po zgledu drugih večjih krajev na vzhodnem Štajerskem. O njenem pomenu je še istega leta prvi odkrito spregovoril domačin Vatroslav Mohorič.²

Ustanovitev čitalnice je Ljutomerčanom posebej toplo priporočal veliki štajerski rodoljub, duhovnik Božidar Raič (1827-1886) v Slovincu leta 1865, ko je v daljšem podlistku razlagal pomen čitalnic. Zapisal je, da pogrešajo čitalnice na slovenskem Štajerskem, zlasti v manjših središčih, med katerimi je bil po Raiču Ljutomer vsekakor važno središče narodnega napredka.³ Na potrebo po ustanovitvi čitalnice sta opozarjala tudi Ivan Kukovec⁴ in Da-

¹ Vrbnjak, *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*, str. 3-39.

² *Novice*, 1863, št. 41, 23. 12.

³ *Slovenec*, 1865, št. 92, 29. 11.

⁴ *Slovenec*, 1866, št. 23, 21. 3.

vorin Trstenjak,⁵ nekdanji kaplan v Ljutomeru.

V Ljutomeru se od prve pobude rodoljubov za ustanovitev čitalnice po narodni bésedi ni razpravljalo, vsaj v časnikih tega ne zasledimo. Iz tega lahko sklepamo, da pogoji za njeno ustanovitev še zmeraj niso dozoreli, saj kasneje zasledimo pripombo, da v Ljutomeru primanjkuje izobraženih ljudi.

V pogovoru Raiča s Klemenčičem, zakaj čitalnice še niso ustanovili, je bilo kot vzrok omenjeno, da v Ljutomeru in okolici ni dovolj sposobnih ljudi. Raič ni verjel, da je v Ljutomeru premalo izobražencev, temveč pomanjkanje volje, saj ima Ljutomer "več doktorjev nego marsikatero mestec", zato bi bilo tudi pričakovati, da bo tukaj "več gibkega in javnega narodnega življenja in marljivega delovanja". Vztrajno je spodbujal Ljutomerčane, da bi lahko Ljutomer postal "privlačno turistično in središče za narodni razcvet obširne okolice", ki jo lahko dajo le čitalnica, šola in večje število članov Mohorjeve družbe in Slovenske matice.⁶

Pomembno zmago za nadaljnji razvoj narodnega življenja v Ljutomeru in korak bliže k ustanovitvi ljutomerske čitalnice so prinesle deželnozbornske volitve 1867. leta, ko je bil za zastopnika podeželja za ljutomerski okraj izvoljen zdravnik dr. Matija Prelog (1813-1872), vnet zagovornik in nosilec narodnega gibanja na Štajerskem, v Mariboru urednik Slovenskega gospodarja, rojen v Hrastju-Moti.⁷ Še večjo pridobitev v obrambi narodnih pravic so tega leta Ljutomerčanom dale volitve zastopnikov v okrajni odbor v trdovratnem boju z Nemci, ko so Slovenci prvokrat dosegli večino v Ljutomeru in uspeli doseči enakopravnost slovenskega in nemškega jezika na sejah odbora v "pismu in govoru".⁸ Istega leta je stopil v veljavo tudi zakon o pravici zborovanja in združevanja v novi državi Avstro-Ogrski monarhiji. V pričakovanju tega zakona, ki je omogočal ustanovitev čitalnic na legalni osnovi brez zaprek, kar poprej ni bilo možno, je Ivan Kukovec že maja 1867. leta ustanovil nelegalno narodno pevsko društvo.⁹ Društvo je 18. avgusta 1867 na pobudo Kukovca priredilo prvo gledališko predstavo – slovensko igro "Županova Micika".¹⁰ Pevci pa so mesec dni kasneje, 15. septembra 1867, nastopili pri Mali Nedelji na veliki narodni slavnosti – narodni bésedi v spomin na velikega rodoljuba, duhovnika in zgodovinarja Antona Krempla (1790-1844), ki je kot duhovnik nazadnje služboval v tem kraju.

Ivan Kukovec (1834-1908)

Raič, ki je globoko cenil Kremplovo narodnoprebudno in znanstveno delo, je bil glavni organizator bésede, ki je privabila množico do pet tisoč ljudi iz slovenske Štajerske in Prekmurja, med njimi mnogo odličnih gostov. O Kremplovem delu je govoril Anton Klemenčič, tedaj po mnenju mnogih nosilec narodnoprebudnega dela Ljutomerčanov.¹¹

Po izidu društvenega zakona 15. novembra 1867 so ljutomerski rodoljubi ustanovili začasni čitalniški odbor. Ta je razposlal vabilo tržanom in vaščanom, še posebej kmečki slovenski okolici, v kateri so videli trdno narodno oporo. 10. decembra 1867 so bila pravila čitalnice predložena v potrditev okrajnemu glavarstvu. Novice so kmalu zatem naznanile, da se bo sredi januarja 1868. leta odprla čitalnica "pri nas, ki smo na meji Madjarov in Nemcev po novi društveni postavi". V vabilu za vsestransko podporo, da bi lahko društvo nemoteno delovalo, so vabili v čitalnico "narodnjake vseh stanov" ljutomerskega in ormoškega okraja, ki bi lahko postali "krepka in čvrsta podpora naše mladi gojenki." V ustanovnem odboru čitalnice so bili trgovec in posestnik Matija Zemljčič, župnik

⁵ *Slovenec*, 1866, št. 33, 25. 4.

⁶ *Slovenec*, 1866, št. 72, 8. 9.

⁷ *Slovenski gospodar*, 1867, št. 2., 1. 2.

⁸ *Novice*, 1867, št. 31, 31. 7.

⁹ *Novice*, 1867, št. 33, 13. 8.

¹⁰ *Novice*, 1867, št. 36, 4. 9.

¹¹ *Slovenski gospodar*, 1867, št. 25, 3. 10.

Anton Klemenčič, sodar Ivan Vučina, odvetnik dr. Jakob Ploj, odvetniški pripravnik in posestnik Ivan Kukovec, knjigarnar in trgovec Ivan Dragotin Huber in odvetniški pripravnik dr. Valentin Zarnik.¹²

V drugem vabilu z dne 24. decembra 1867 so zapisali, da se bo sredi januarja 1868 ustanovila čitalnica, "kjer bode ognjišče za olikane domače besede, za izpeljavanje domačih veselic in za čitanje domačih knjig in časopisov". Posebno so vabili med člane čitalnice okoliško kmečko prebivalstvo, saj je na "Vas možje kmečkega stanu, da Vi, pri katerih je še lepa slovenska beseda in šega čista in nepokvarjena ostala pristopite k čitalnici polnoštevilno".¹³ Besedilo je, sodeč po izbiri besed in stilu pisanja, verjetno napisal Valentin Zarnik (1837-1888).

Pravila čitalnice je potrdilo graško namestništvo kasneje, kot so pričakovali. Otvoritev čitalnice so preložili na 2. februar 1868, Vodnikov rojstni dan, ne da bi na to računali ljutomerski rodoljubi, saj je bilo celo v interesu nekaterih, da bi se čitalnica odprla brez velike slavnosti, da ne bi vznemirjali nemških tržanov.

Še pred nastankom čitalnice se je priključilo 58 bodočih članov, na ustanovnem občnem zboru 2. februarja pa še dva. Iz Ljutomera je bilo 23 članov, iz krajev Banovci, Branoslavci, Cven, Krapje, Podgradje, Stročja vas, Šalinci je bilo 20 članov, iz Iljaševcev in Veržeja po 2 člana, iz Male Nedelje in Radoslavcev po 3 člani, iz Ormoža 4 člani in iz Vidma, Negove in Štrigove po 1 član.¹⁴

Na dan otvoritve čitalnice je prišlo okoli 200 gostov, tudi nemški tržani. Gostje so napolnili dvorano, še preden se je ob 8. uri zvečer pričela svečana otvoritev čitalnice v veliki kavarni ljutomerskega krojača in kavarnarja Ignacija Kornpichla. Tam je najela čitalnica tudi prostore za delovanje; dve sobi za poslovanje in veliko kavarniško dvorano za kulturne in zabavne prireditve. Slavnostna otvoritev se je pričela z recitalom učitelja Ivana Ornika, sledila pa je gledališka predstava Miroslava Vilharja "Župan", ki je navdušila Ljutomerčane že na narodni bése di igralcev ptujske čitalnice pri Mali Nedelji 15. septembra 1867. O pomenu in namenu čitalnice in v spomin Vodniku, "prvemu buditelju našega naroda je govoril Ivan Kukovec dušni oče čitalnice". Nato je sledil glasbeni del prireditve s koncertom Huberjevih hčerk Angele in Julijane, 16 pevcev, sedaj že članov društva, pa je ubrano prepevalo slovenske pesmi. Pevskemu zboru je strokovno največ pripomogel učitelj Ivan Bauer, pevski vodja zboru, in davčni uradnik Fran Kocmut, pobudnik nastanka zboru. Po uradnem delu prireditve se je slavnost na-

daljevala s plesom v veliki dvorani z zdravicami in govorom Valentina Zarnika. Otvoritev čitalnice je sijajno uspela, saj so prvi gostje zapuščali čitalnico zgodaj zjutraj in to v pričakovanju naslednje prireditve. Največje breme organizacije za ustanovitev čitalnice je nosil Ivan Kukovec, finančno pa sta začetek delovanja čitalnice podprla Jakob Ploj in Anton Klemenčič. Ploj je na lastne stroške naročil 25 izvodov Slovenskega gospodarja, da jih je čitalnica poslala občinam ljutomerskega okraja.¹⁵

Število članov čitalnice se je hitro večalo. Do 17. februarja jih je bilo že 67, od teh je bilo 40 zunanjih članov, kar potrjuje pravilno odločitev čitalnice, da se je oprla na podeželje. Pri tem so ji bili v oporo prav gotovo narodni vaški učitelji, župani, občinski odborniki in drugi rodoljubi. Uspeh otvoritve čitalnice je bil popoln, saj so se v njene vrste vse bolj vključevali tržani in kmetje iz okoliških vasi, okraja in širšega območja. V tem obdobju je začasnemu odboru prenehal mandat in na prvi seji so izvolili novi odbor, v katerem so bili predsednik Jakob Ploj, blagajnik in namestnik Ivan Kukovec, tajnik Valentin Zarnik, knjižničarja Ivan Dragotin Huber in kaplan Ivan Simonič, odbornika Vladimir Hercog in Anton Klemenčič, pevovodja Ivan Bauer in namestniki odbornikov Josip Gomilšek, Anton Jesih in Ivan Mohorič.¹⁶

Čitalnica je imela do 1. marca 1868. leta 84, konec marca pa že 95 članov, "med njimi gotovo, kar nas neizmerno veseli, do 50 mož iz kmečkega stanu in to večji del samo tako imenovanih kmečkih aristokratov, katerih večina se, kar se cvenka tiče, gotovo gre z vsemi ljutomerskimi nemčurji skušati". Čitalnica je eno prvih večjih kulturnozabavnih prireditev s pevci čitalnice in tombolo pripravila 8. marca 1868 pri Kornpichlu. Glavni namen poslanstva je bil, v povezavi z narodnimi veselicami, narodnoprebudno delo, osveščanje prebivalstva na vseh področjih narodnega življenja, ki je dobivalo v vsebinah ideologov čitalnice narodnopolitično vsebino. Kulturne in zabavne prireditve čitalnice so kmalu obsegale recitale, predavanja, petje, gledališke predstave, tombole, plese in govore, bése di, "ktere so nam kaj potrebne in za naš narod jako podučivne". Obiskovalcev na prireditvah je bilo veliko, zlasti na zabavnih prireditvah, kjer ni bilo pomembno, katere narodnosti je bil kdo, posebno veliko je bilo mladine. Med zabavnimi prireditvami sta navdušili pustna veselica in šaljiva tombola. Iz poročila o kratkem delovanju čitalnice je bilo omenjeno, da se čitalnica pripravlja na gledališko predstavo. Prvič je bilo tudi omenjeno, "da meseca avgusta ali v začetku septembra misli čitalnica napraviti, kakor za pravo svoje sjajno otvorenje, velikansko besedo pod

¹² *Novice*, 1867, št. 52, 24. 12.

¹³ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 1, 2. 1.

¹⁴ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 8, 20. 2.

¹⁵ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 7, 13. 2.

¹⁶ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 8, 20. 2.

milim nebom, kamor se tudi mnogo Ogrskih Slovencev nadjamo, od katerih so že nekteri kot člani k Ljutomerski čitalnici pristopili".¹⁷ Iz zapisa je razvidno, da se je čitalnica že konec marca 1868 dogovarjala na pripravo velikega narodnega zborovanja, ki je kasneje dobil v povezavi s štajerskimi rodoljubi v Mariboru svoj širši pomen in vsebino – tabor. Čitalnica mu je že v prvem obdobju obstoja z vztrajnim kulturnim delom in s prireditvami tlakovala pot, saj je bila ena najdejavnih čitalnic na slovenskem Štajerskem z narodno zavednimi ljudmi.

Čitalnica je pridobivala somišljenike v širšem zaledju tudi izven okraja. Tako je Ljutomerska čitalnica 3. maja 1868 na povabilo rodoljubov gostovala na narodni veselici pri gostišču Antona Petka pri Veliki Nedelji. Številno množico so nagovorili člani čitalnice Klemenčič, Zarnik in Mohorič, deželno-zborski poslanec iz Ptuja Mihael Herman in urednik Slovenskega naroda iz Maribora Anton Tomšič.¹⁸ Lepo uspela narodna veselica je navdušila tudi narodne voditelje trga Središča, ki so povabili čitalnico na narodno veselico 24. maja 1868 pri gostilni Pri kolodvoru. Goste so nagovorili središki župan Dečko in občinski odbornik Čulek. Po pevskem koncertu Ljutomerskih pevcev pod vodstvom Ivana Bauerja so sledile zdravice in rodoljubni govori Zarnika, Ploja, Mohoriča, Čulka in središkega kaplana Šketa.¹⁹

V začetku maja 1868 je čitalnica štela že 110 članov, od teh jih je bilo okoli 50 s podeželja. Pripravila je 6 kulturnih in zabavnih prireditev in se pripravljala na krajši gledališki predstavi Ultra in Filozof. Na občnem zboru čitalnice so za prvega častnega člana imenovali v zahvalo za nasvete in podporo pri razvoju čitalnice dr. Janeza Bleiweisa. Poslal jim je mnogo knjig in 3 izvode Novic, na 2 izvoda pa je bila čitalnica že naročena.²⁰

V času priprav čitalnice na tabor v Ljutomeru so ormoški rodoljubi 23. julija 1868 priredili veliko narodno veselico na vrtu gostilne Stoegera. Povabili so rodoljube iz Ptuja, Velike Nedelje, Središča, Ljutomera in Varaždina. Na veselici je sodelovala godba iz Varaždina in pevci Ljutomerske čitalnice. Posebno so navdušili govori povabljenih rodoljubov Raiča, Ploja, Zarnika, Kukovca, Jesiha in Vladića iz Varaždina. Veselica je bila izvrstna promocija narodne misli s povabilom vsem zbranim gostom, naj ne zamudijo tabora v Ljutomeru 9. avgusta 1868.²¹

Na sejah Ljutomerske čitalnice so se v tem času njeni odborniki že pripravljali na prvi slovenski tabor. Po zatrevanju Viktorja Vrbnjaka se je beseda

tabor že pojavila v zapiskih Ljutomerske čitalnice pri članu in kronistu Ivanu Dragotinu Huberju. Zapiski so se le deloma ohranili v prepisu zgodovinarja dr. Frana Ilešiča z dne 4. maja 1868 s seje čitalnice, o kateri je Huber v beležko zapisal, da bo 1. slovenski tabor v njegovem Hrastovščaku. Taborsko idejo oziroma odločitev, da naj bi čitalnica priredila v poletju tabor, naj bi dal tajnik čitalnice Zarnik. Ljutomerski kronist Ivan Kryl je namreč v rokopisnem osnutku zapisal, da se je čitalniški odbor najkasneje v začetku aprila z rodoljubi iz Maribora, Ptuja, Ormoža in Središča dogovoril za pripravo taborskega odbora, pobudo za to pa naj bi dal Zarnik.

Ker je bil Ljutomer za pripravo in pomen splošno slovenske politične prireditve premajhen, so organizacijo in vsebino priprave tabora prepustili Mariboru, ki je v tem obdobju postajal narodno in kulturno središče štajerskih Slovencev. Ljutomerčani so se pri tem naslonili na cenjenega rojaka Matijo Preloga, ki je bil predsednik Slovenske čitalnice v Mariboru, urednik Slovenskega gospodarja in deželni poslanec za Ljutomerski okraj.

Za pripravo taborskega programa je bil ustanovljen "centralni odbor", Ljutomerski taborski možje v čitalnici pa so izvolili posebni taborski odbor, v katerem so bili vodilni čitalniški možje Ploj, Zarnik, Klemenčič, Kukovec in Zemljič.²²

Ljutomerski dopisnik Triglava je 22. julija 1868 poročal, da so "tukajšnji rodoljubi sklenili stopiti iz dosedanega čitalniškega življenja na politični teren pod milim nebom" in da je vlada dovolila tabor. Tako naj bi bil že določen 9. avgust 1868 za "prvi politični miting našega naroda", na katerega se je vabilo ljudi iz Ljutomerskega, ormoškega in gornjeradgonskega okraja in tudi prekmurske Slovence.²³ Vabili so osebno, predvsem narodnočuteče župane. Od vasi do vasi so imeli skrb za "publiko" narodni buditelji na podeželju znotraj okraja in širšega območja Ormoža, Velike Nedelje, Središča... Na Štajerskem so s kulturnim delom mnogo pripomogle čitalnice, oddaljene goste pa so vabili v časnikih.²⁴

Prvi gostje, "lepo število rodoljubov," se je zbralo v Ljutomeru že dan pred taborom. V čitalnico so prišli tako številno, da so napolnili sobe Kornpihlove kavarne. Slišala se je vesela glasba, petje ljudskih pesmi, napitnice slovenskemu narodu in voditeljem. Največ gostov je prišlo na dan tabora. Med gosti iz Ljubljane so prišli tudi Sokoli z dr. Josipom Nolijem, starosto Južnega Sokola. Največ rodoljubov s Štajerske je prišlo iz Ptuja, Ormoža, Maribora, Žalca, Slovenske Bistrice, prišli

¹⁷ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 10, 23. 4.

¹⁸ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 19, 7. 5.

¹⁹ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 22, 28. 5.

²⁰ *Novice*, 1868, št. 20, 13. 5.

²¹ *Slovenski narod*, 1868, št. 49, 28. 7.

²² Vrbnjak, *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*, str. 67-74.

²³ *Triglav*, 1868, št. 32, 25. 7.

²⁴ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 32, 6. 8.

so tudi gostje s Koroške in iz Prekmurja. Po sprejemu so se gostje zbrali v čitalnici na posvet o poteku zborovanja. V čitalnici je bilo živahno, slišala se je pesem ljubljanskih pevcev, vzklikale so se zdravice in nاپitnice.²⁵

Na taboru je okrog 7.000 zbranih gostov pozdravil glavni organizator tabora Anton Klemenčič ter predsednik tabora, ljutomerski rojak dr. Radoslav Razlag. Med govorniki so nastopili: Ivan Kukovec (slovenski jezik v uradih), dr. Valentin Zarnik (slovenski jezik v cerkvenih uradih), Božidar Raič (slovenski jezik v šolah), dr. Matija Prelog (gospodarstvo), Božidar Raič (zedinjena Slovenija, slovenski jezik), dr. Josip Vošnjak (19 čl. državnega temeljnega zakona).²⁶

Pomembnosti prvega slovenskega tabora so se ljutomerski čitalniški rodoljubi dobro zavedali. Tabor je naznanil novo obdobje razvoja slovenskega naroda v boju za narodno uveljavitev in je pomenil višek slovenske narodne zavesti. Na taboru se je prvič, sicer posredno med govori, pred zbrano množico javno postavila tudi zahteva mlajše liberalne inteligence štajerskih rodoljubov za zedinjeno Slovenijo in zahteva po uradnem priznanju slovenskega jezika, ki je na vseh ostalih taborih dobila prvo mesto v taborskih programskih točkah. Tako množična udeležba na taboru, ki je odprla pot taborskemu gibanju, je bila odraz vztrajnega dela ljutomerske čitalnice, katere posledica je bila globoka narodna prebujenost ljudstva.

Pomen tabora ni bil viden samo v krepitvi narodne zavesti ljudstva, temveč tudi v odnosu lokalnih oblasti, saj je ljutomersko okrajno glavarstvo poslovalo s čitalnico po taboru tudi slovensko. Z zahtevo po enakopravnosti slovenskega jezika se je spremenil tudi odnos do šolstva.

Čitalniške prireditve s kulturnozabavnim program so se po taboru vse bolj usmerjale na ljutomersko okolico. Tako so 22. oktobra 1868 gostovali igralci čitalnice na Podgradju. Že 29. oktobra je čitalnica organizirala tombolo v čitalniških prostorih, na katero je prišlo tudi mnogo nemških tržanov.²⁷

Na seji odbora novembra 1868 je čitalnica imeenovala za častne člane dr. Josipa Vošnjaka, Ivana Žuža, Božidarja Raiča in dr. Karla Lavriča. To je bilo priznanje rodoljubom na Slovenskem, ki so se najbolj zavzemali pri vodenju taborskega gibanja in slovenskih narodnih interesov.²⁸ Častna člana čitalnice sta na občnem zboru 21. januarja 1869 postala tudi zagrebški škof dr. Josip Juraj Strossmayer, ki je daroval čitalnici ob nastanku 100 goldinarjev, in ptujski poslanec deželnega zbora za

južno Štajersko Mihael Herman. Priznanje Strossmayerju je bilo odraz kulturnega sodelovanja Hrvatov s Slovenci pri krepitvi narodne zavesti, Hermanu pa za vztrajno zastopanje slovenskih narodnih interesov v deželnem zboru.²⁹

Člani ljutomerske čitalnice in številni ljutomerski rodoljubi so se 8. avgusta 1869 v velikem številu udeležili tabora v Ormožu (8. tabor). Odpravili so se na 20 okrašenih kmečkih vozovih z zastavami, na cilju pa so jih veličastno sprejeli ormoški rodoljubi. Na taboru sta govorila tudi ljutomerska rojaka Radoslav Razlag in Valentin Zarnik, tedaj že odvetniški pripravnik v Brežicah.³⁰

V jesenskem delu prireditev so v septembru izvedli gledališko predstavo, komedijo "Čapek in raztresenca" s plesom ter izlet v Veržej, katerega glavni namen je bil krepitev narodne zavesti med kmečkim prebivalstvom.³¹

Za predsednika čitalnice je bil na občnem zboru 1870. leta izvoljen Ivan Kukovec, Matija Zemljčič je postal podpredsednik, Anton Merčnik blagajnik, Ivan Dragotin Huber tajnik, Anton Klemenčič, Ivan Farkaš, Alojz Hercog, Vatroslav Mohorič in Jože Gomilšek so postali odborniki.³² Tega leta je bil Ivan Kukovec izvoljen za načelnika ljutomerskega okrajnega zastopa,³³ junija istega leta pa še za deželnega poslanca za kmečka okraja Ljutomer-G. Radgona in Ormož.³⁴

Ljutomerski rodoljubi so se 19. junija 1870 v velikem številu udeležili tudi tabora na Kapeli (12. tabor – Radenci). Za pripravo tabora so domačini v taborski odbor povabili tudi odbornike ljutomerske čitalnice. Med govorniki sta nastopila Anton Klemenčič (zedinjena Slovenija) in Ivan Kukovec (gospodarstvo).³⁵

Avgusta 1870 se je čitalnica preselila iz Kornpihlove kavarne na Glavnem trgu v stanovanje pri "Lukovnjaku". Vzrok selitve naj bi bil po mnenju nekaterih članov čitalnice nesoglasje z gostilničarjem Kornpihlom, ki naj bi postal nasprotnik slovenskih narodnih interesov.

Čitalnica je gojila kulturno poslanstvo s skromnimi dohodki v višini 268 goldinarjev, kar je komaj zadostovalo za kritje stroškov poslovanja, najem prostorov, časnike, knjige in za pripravo kulturnozabavnih prireditev. Čitalnica ni imela dovolj sposobnih članov za vodenje kulturne dejavnosti, zato ni mogla izvesti vseh načrtovanih nalog. Delovanje čitalnice je oteževalo tudi iskanje novih prostorov.³⁶

²⁹ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 2, 10. 1.

³⁰ *Slovenski gospodar*, 1869, št. 32, 12. 8.

³¹ *Slovenski gospodar*, 1869, št. 36, 10. 9.

³² *Slovenski narod*, 1870, št. 18, 12. 2.

³³ *Slovenski narod*, 1870, št. 15, 6. 2.

³⁴ *Slovenski narod*, 1870, št. 75, 30. 6.

³⁵ *Slovenski gospodar*, 1870, št. 26, 30. 6.

³⁶ *Slovenski gospodar*, 1870, št. 33, 23. 8.

²⁵ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 33, 13. 8.

²⁶ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 34, 20. 8.

²⁷ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 51, 17. 12.

²⁸ *Slovenski gospodar*, 1868, št. 53, 31. 12.

Ivan Lapajne (1849-1913)

Leta 1870 je po prihodu v Ljutomer k čitalnici pristopil učitelj in strokovni pisatelj Ivan Lapajne (1849-1913). Leta 1871 je postal tajnik čitalnice. Bil je delaven, široko razgledan, goreč rodoljub in odličen pedagog na narodni šoli v Ljutomeru. Zastavil si je nalogo, da v društvu okrepi narodnopolitično in kulturno delo.

Na prošnjo rodoljubov iz Male Nedelje je čitalnica 1871. leta pripomogla k ustanovitvi prvega bralnega društva v ljutomerski okolici. Društvo je nastalo na pobudo domoljuba Antona Stranjšaka, rojaka Radoslava Razlaga in Miroslava Ploja, ki sta darovala nekaj knjig in pomagala z nasveti.³⁷

Na predlog Lapajneteta je čitalnica na občnem zboru januarja 1872 sprejela nova pravila notranjega poslovanja, da bi odpravili dotedanji nered v čitalnici pri naročanju častnikov in knjig, pomanjkljivosti in zagotovili sredstva za nemoteno delovanje z rednim plačevanjem članarine. Osnovali so pripravljalni odbor za ustanovitev telovadnega društva Sokol pod vodstvom člana čitalnice Ignaca Mohoriča, vendar do nastanka Sokola ni prišlo, ker je pravila zavrnilo graško namestništvo. Čitalnica se je poklonila spominu rojaka Matiji Prelogu, ki je nenadoma umrl januarja 1872. Ostal je v spominu

³⁷ *Slovenski gospodar*, 1872, št. 3, 18. 1.

mnogih štajerskih rodoljubov, posebno ljutomerskih, s katerimi je čitalnica gojila tesne stike v času priprav na prvi slovenski tabor. Prelog je bil znan mnogim rodoljubom po dejanjih in po domoljubnih prispevkih v *Slovenskem gospodarju*, ki so dosegli vsakega slovensko čutečega rodoljuba v prizadevanju za spodbujanje in krepitev narodne zavesti.³⁸

Uspehi pri oživitvi čitalnice z načrtnim programskim delom, predvsem z izleti med podeželsko prebivalstvo, s kulturnoizobraževalnimi in zabavnimi prireditvami, kljub pomanjkanju sredstev in dolgovom, ki so bremenili čitalnico od ustanovitve, so bili kmalu vidni. Tako je čitalnica organizirala na binkoštni ponedeljek maja 1872 izlet na Cven k Senčarju. Čitalnica se je predstavila z recitali, s šaljivo igro "Gradiček ali Prekanjen" in z nastopom mešanega pevskega zbora čitalnice z novim pevovodjo, učiteljem Simonom Megličem, ki je to leto ustanovil tudi učiteljsko pevsko društvo na narodni šoli. Po kulturni prireditvi sta sledila ples in petje narodnih pesmi.³⁹

Velika narodna veselica pod "milim nebom" z uspelim kulturnim in zabavnim programom je navdušila Cvenarje, da so že čez mesec dni, na Petrovo, povabili čitalnico na veselico na vrtu gostilne Senčar. Čitalnica je povabila tudi rodoljube iz Ptuja, Ormoža, Središča, Radgone itd., ki so jih tako lepo sprejeli pred leti v času priprav na prvi slovenski tabor.⁴⁰

V poročilu je omenjeno, da je čitalnica 1872. leta pripravila 20 kulturnozabavnih prireditev, med katerimi je bilo 9 gledaliških predstav s ponovitvami. Prvikrat zasledimo tudi podatek, da je imela čitalniška knjižnica 96 knjig; 12 jih je darovala Slovenska matica, 19 pa Društvo sv. Mohorja. Društvo je bilo naročeno na 10 časnikov, večinoma slovenskih, ki jih je tajnik izposojal članom. Iz poročila izvemo tudi, da je čitalnica "mnogo" podpirala narodno šolo v Ljutomeru. Za njeno knjižnico je nabrala 30 goldinarjev, za dekliško šolo 9 goldinarjev in za revne učence 10 goldinarjev. Čitalnica je imela 104 člane. Njeni prihodki so znašali 365 goldinarjev, stroški pa 360 goldinarjev.⁴¹

Bogata dejavnost čitalnice s pogostimi in dobro obiskanimi kulturnimi in zabavnimi prireditvami doma in v okolici je povezovala Slovence pri utrjevanju slovenske besede in krepitevi narodne zavesti. Vodila je nekatere čitalniške ljutomerske in okoliške rodoljube k zamisli o ustanovitvi slovenskega političnega društva za ljutomerski okraj v začetku leta 1873. Spodbudni za ustanovitev društva naj bi bili izvolitev Ivana Kukovca za deželnega

³⁸ *Slovenski gospodar*, 1872, št. 7, 15. 2.

³⁹ *Slovenski gospodar*, 1872, št. 23, 6. 6.

⁴⁰ *Slovenski narod*, 1873, št. 32, 8. 2.

⁴¹ *Slovenski narod*, 1873, št. 32, 8. 2.

*Na levi strani je Seršenova hiša. V njej je bila čitalnica od leta 1878.
Danes ima hiša naslov Miklošičev trg 6.*

poslanca v deželni zbor v Gradcu ter ustanovitev okrajne posojilnice 1872. leta. Politično društvo naj bi skrbelo za širše narodne interese Slovencev s političnim delom in prizadevanjem za izvolitev slovenskih ali Slovcem naklonjenih predstavnikov. Društvo naj bi bilo nujno potrebno, ker se čitalnica kot kulturno društvo javno ni mogla ukvarjati s političnimi vprašanji, saj je to presegalo okvir njenega delovanja.⁴²

Na občnem zboru čitalnice februarja 1873 je bil za predsednika izvoljen Ivan Kukovec, kaplan Fran Ozmec za podpredsednika, kaplan Anton Merčnik za blagajnika, Ivan Lapajne za tajnika, Anton Klemenčič, Ivan Dragotin Huber in Alojz Hercog za odbornike, Vatroslav Mohorič, Matija Zemljič in Blaž Pernišek za namestnike.⁴³

Bogata kulturna in zabavna dejavnost čitalnice se je nadaljevala v prvih mesecih leta 1873 na pevskem in gledališkem področju. Uprizorili so kar tri komedije ("Ne vem", "Vdovec in vdova", "Telegram"),⁴⁴ v mesecu juniju pa pripravili izlet k Sv. Križu (Križevci) s kulturnim in zabavnim programom.⁴⁵

Že v tem času se je pojavila med nekaterimi člani čitalnice zamisel, da se čitalnica preoblikuje v politično-gospodarsko društvo, ker naj ne bi več ustrezala potrebam kmečkega prebivalstva, s tem pa tudi ne družbenopolitičnim razmeram. Spet se

je tudi pojavila težnja za ustanovitev samostojnega političnega društva.

Družbene razmere za čitalnico niso bile več ugodne zaradi poslabšanja narodnopolitičnih razmer v monarhiji, v večji meri pa tudi zaradi nenotnosti članov v idejnih pogledih. Pojavljati so se začela nasprotja med člani liberalnega dela čitalnice in predstavniki ter zagovorniki cerkve, kar je hromilo dejavnost čitalnice. Dopisnik liberalnega Slovenskega naroda je zapisal, da je opešala narodna zavest v čitalnici od časa prvega slovenskega tabora. "Čitalnice, ki so jih s tolikšnim pogumom in navdušenjem ustanovili na Slovenskem kakor tudi pri nas, preveč molitvarijo in hirajo. Naloge in namen vsem tem društvom bil je širiti narodno zavest in rodoljubno gibanje med narodom. Dovolim si vprašanje staviti na naše rodoljube, ali se je ta naloga že rešila in naš program izpolnil." Žalostno je ugotavljal, da so se nekateri rodoljubi odločili uničiti čitalnico, da so čitalnice preživele ustanove, da ljudstvo ne mara zanje. "To naj bi bile trditve rodoljubov, ki so še pred časom goreli za narodne interese, zdaj pa so kot izgoreli vulkani". Prav tako ni našel opravičila, da naj bi čitalnice nadomestila nova narodno politična društva, ki so sicer nujno potrebna, vendar naj bi čitalnice še naprej gojile kulturno poslanstvo, "saj ti zavodi, ki so izključivo posvečeni narodnim namenom, imajo še marsikatero važno nalogo rešiti". Da je nastopila "v naši okolici v narodnem gibanju neka mlitavost in mlačnost, je temu krivo to, da naša naprednjaška stranka nikakor ne spolnjuje toliko, kolikor v močeh

⁴² *Slovenski narod*, 1873, št. 148, 1. 7.

⁴³ *Slovenski narod*, 1873, št. 31, 7. 2.

⁴⁴ *Slovenski narod*, 1873, št. 45, 23. 2.

⁴⁵ *Slovenski narod*, 1873, št. 147, 2. 7.

ima, nasproti pa nazadnjaška t.j. popovska stranka, ki naj bi delala za svoje interese".⁴⁶

Nesoglasja v čitalnici, iskanje novih prostorov zaradi odpovedi lastnika stanovanja, ki naj bi si hotel podrediti čitalnico zaradi političnih interesov na škodo Slovencev v navezi z Nemci in nemškutarji naj bi bile vzrok, da je čitalniško delo skoraj popolnoma zastalo. Leta 1873 je umrl tudi Anton Klemenčič, odbornik čitalnice, njen večkratni predsednik in tajnik, spoštovan rodoljub, soustanovitelj čitalnice in njena združevalna moč.⁴⁷

Čitalnica je v tem času ostala tudi brez sposobnega pevododje, njegovo delo pa je bilo ključnega pomena pri pripravljanju kulturnih in zabavnih prireditev. Vsem težavam so se pridružili notranji spori, iskanje novih prostorov, pomanjkanje narodne zavesti v okolju itd. Kmalu je prišlo do navideznega slogaštva. Od 1877. leta izvoljenega odbora s predsednikom dr. Mravljakom so člani pričakovali večjo aktivnost in podporo pri vključevanju mlajših rodoljubov, ki bi bili pripravljene sodelovati v odboru čitalnice.⁴⁸

"Naše narodno društveno življenje, ki je bilo nekaj let zelo zaspano, dobi večjo živahnost – vsaj tako se nadejamo", je zapisal dopisnik ob koncu leta 1877. Z novim letom naj bi čitalnica dobila lastne prostore, spet začela pripravljati narodne zabave in gledališke igre. Končno je čitalnica po štirih letih, ob novem letu 1878, dobila v novi gostilni Frana Seršena, člana odbora čitalnice, v bližini cerkve udobne prostore, kjer je bila dobra "postrežba". Tako so se začeli v čitalnici spet shajati ljutomerski rodoljubi, v programu čitalnice pa so načrtovali tudi poučna predavanja.⁴⁹

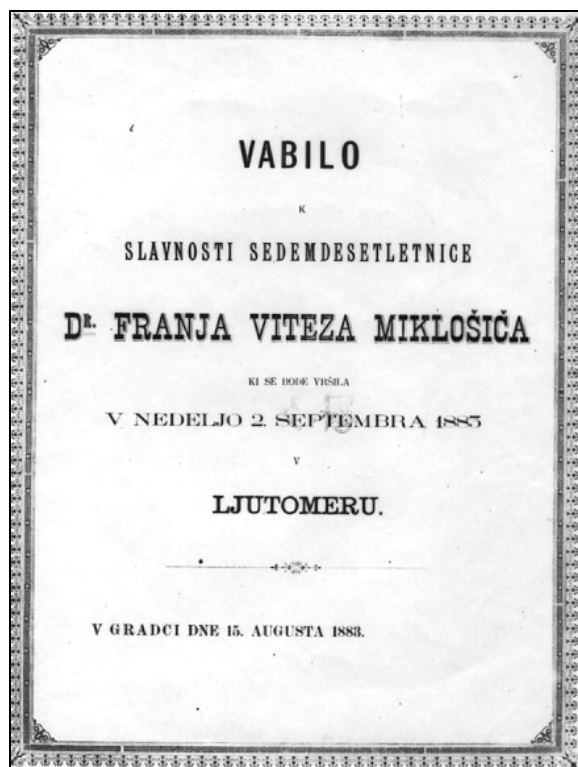
Društvo je bilo naročeno na mnogo časnikov, predvsem slovenskih. Brali so jih predvsem člani domačini, občasno pa so jih uporabljali tudi meščani in posamezniki iz okolice. Ena od novosti ponovnega delovanja čitalnice so bila poučna predavanja tajnika Lapajmeta o slovenskem slovstvu za člane čitalnice, ki so potekala v zimskih mesecih.⁵⁰ Po odhodu tajnika Ivana Lapajmeta v Krško 1878. leta je društvo znova zašlo v krizo, ki je razen manjših presledkov trajala skoraj vsa osemdeseta leta.

Leta 1880 so bili v novi odbor izvoljeni: notar Lovro Baš – predsednik, Andrej Perc – podpredsednik, Jožef Gomilšek – tajnik, Ivan Kryl – knjižničar in za odbornike Franc Šrol, Ivan Šimonič in kaplan Martin Napast.⁵¹ Leta 1881 je bil na občnem zboru izvoljen za predsednika čitalnice Ivan

Kryl, učitelj ljutomerske realke. Podpredsednik je postal Franc Šrol, ljutomerski duhovnik, knjižničar pa Josip Horvat, učitelj narodne šole in novi vodja pevskega zbora čitalnice.⁵²

Naslednjega leta je bil izvoljen za tajnika čitalnice dr. Anton Šlamberger, odvetnik v Ljutomeru. Knjižničar je postal novi član čitalnice Josip Freuensfeld, učitelj narodne šole v Ljutomeru. Odborniki so bili Ivan Kukovec, Ivan Šimonič in Josip Horvat. Novi odbor si je zelo prizadeval pridobiti v čitalnico več sposobnih članov za kulturno dejavnost čitalnice iz vrst ljutomerskih tržanov, ki pa niso kazali zanimanja za narodno delo. Nekateri člani naj bi le z besedami podpirali slovenske narodne interese. Očitani so mlajšim rodoljubom pomanjkanje narodnega duha, sami pa niso storili ničesar za čitalnico.⁵³

Ob 70-letnici rojaka slavista dr. Frana Miklošiča je čitalnica z drugimi narodnimi društvi iz Prlekije pripravila proslavo, ki je bila 2. septembra 1883 v Ljutomeru. Predsednik pripravljalnega odbora je bil Ivan Kukovec, član odbora čitalnice in deželni poslanec, glavna govornika pa Janez Evangelist Krek in Božidar Raič.⁵⁴

Vabilo na proslavo 70-letnice dr. Frana Miklošiča 2. septembra 1883.

⁴⁶ *Slovenski narod*, 1873, št. 234, 11. 10.

⁴⁷ *Slovenski narod*, 1873, št. 250, 6. 11.

⁴⁸ *Slovenski narod*, 1877, št. 29, 7. 2.

⁴⁹ *Slovenski narod*, 1878, št. 7, 9. 1.

⁵⁰ *Slovenski narod*, 1878, št. 37, 14. 2.

⁵¹ *Slovenski narod*, 1880, št. 33, 11. 2.

⁵² *Slovenski narod*, 1881, št. 6, 10. 1.

⁵³ *Slovenski narod*, 1882, št. 39, 17. 2.

⁵⁴ Kovačič, *Ljutomer*, str. 34.

Eno prvih večjih kulturnih prireditev je čitalnica po letih nedejavnosti organizirala avgusta 1885. To je bila veselica ob obletnici sv. Cirila in Metoda z nastopom pevskega zbora in cvenskih tamburašev pri Vaupotiču v Ljutomeru.⁵⁵ V tem času je v čitalnici deloval le moški pevski zbor pod vodstvom Josipa Horvata, ki si je z veliko napora prizadeval ustanoviti mešani pevski zbor iz učenk dekleške šole in ljutomerskih mladenk.

Leta 1886 je postal predsednik čitalnice zavzet in delaven rodoljub Anton Šlamberger, tajnik čitalnice pa Josip Freuensfeld. Novi odbor je sprejel sklep, da se čitalnici povrne nekdanji ugled. Tudi večje zanimanje tržanov za narodno delo pri ohranjanju narodne zavesti in različne oblike kulturnega dela so bila spodbudna znamenja za uspešno delo čitalnice, saj brez množične podpore rodoljubov čitalnica ni mogla izvajati nalog, ki jih je zastavil odbor.⁵⁶

Prizadevanja novega odbora, predsednika Šlambergerja, tajnika Freuensfelda in blagajnika dekana Ivana Skuhala, so bila kmalu vidna. Čitalnica se je avgusta 1887 s pevci čitalnice udeležila veselice ormoške čitalnice ob ustanovitvi podružnice sv. Cirila in Metoda v Ormožu,⁵⁷ v Ljutomeru pa pripravila januarja 1888 veliko slavnost s pevci in cvenskimi tamburaškimi zborom ob rojstnem dnevu cesarja Franca Jožefa.⁵⁸

Pripravljenost novega odbora, da prekine nedejavnost in da začne ob nedeljah pripravljati redne "zabavne večere" s koncerti, je bila začetek novega obdobja čitalnice. Že januarja 1889 je v Seršenovi kavarni pripravila predavanje dekana Ivana Skuhala o zgodovini Ljutomera in okraja, ki mu je prisostvovalo veliko poslušalcev iz Ljutomera in okolice.⁵⁹ Oživela je tudi gledališka dejavnost, ki je po letih premora pritegnila veliko zanimanja s komedijo "Eno uro doktor". Odigrali so jo v gostilni pri Vaupotiču na novem gledališkem odru. Posebej so se izkazali igralci Freuensfeld, Sever, Volovec, Vaupotič in pevski zbor pod vodstvom Josipa Horvata.⁶⁰

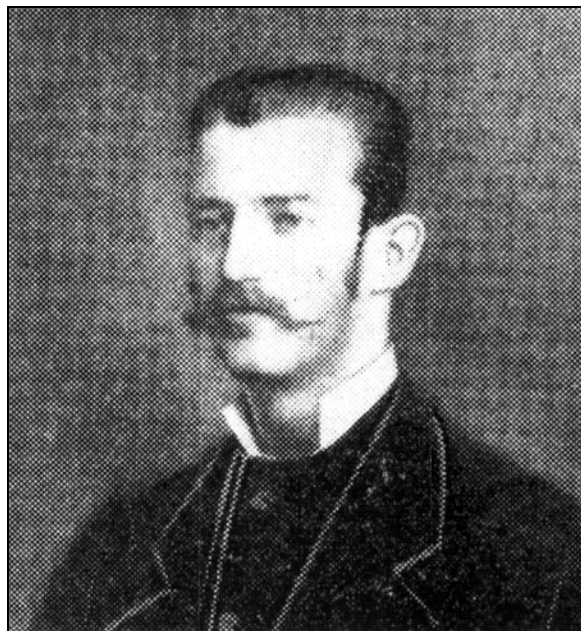
Člani čitalnice so se maja 1889 udeležili veselice bralnega društva pri Mali Nedelji. Udeležili so se slavnosti otvoritve bralnega društva pri Sv. Križu, nastalega na pobudo čitalnice in križevskih rodoljubov maja 1889. Z dejavnostjo čitalnice se je spet povečal njen narodni pomen med Ljutomerčani. Povečalo se je tudi zanimanje za knjige, predvsem za leposlovno literaturo. Teh pa je čitalniški knjiž-

nici zaradi slabega gmotnega stanja zelo primanjkovalo.⁶¹

Čitalnica je avgusta 1890 spet pripravila veselico ob rojstnem dnevu cesarja Franca Jožefa pri Vaupotiču – za tovrstne prireditve je bilo v Ljutomeru zmeraj veliko zanimanja – s pevci čitalnice, cvenskega tamburaškega zbora učitelja Franca Sneiderja in slavnostnim govorom Josipa Freuensfelda.⁶²

Veliko kulturno in zabavno prireditev je čitalnica spet pripravila septembra 1890 ob obisku državnega poslanca in urednika Slovenskega gospodarja dr. Lavoslava Gregorca. Po predavanju je sledila gledališka predstava "Kje je meja", nastop pevskega zbora in cvenskih tamburašev. S pevci so se udeležili nastanka bralnega društva na Cvenu 23. novembra 1890. Ob tej priložnosti so člani čitalnice darovali knjige društvu.⁶³

Na Silvestrovo so priredili bogat kulturno-zabavni program pri Vaupotiču ob veliki udeležbi občinstva. Igralci so pripravili komedijo "Srečno novo leto". Nastopili so cvenski tamburaši in po mnogih letih premora ob moškem pevskem zboru prvokrat tudi ženski zbor. Že v januarju 1891. leta so igralci pripravili igro "Županova Micka",⁶⁴ v marcu pa komedijo v treh dejanjih "V Ljubljano jo dajmo" z veselico pevskega zbora in cvenskih tamburašev. Tega leta je čitalnico obiskal tudi pevski zbor akademskega društva Triglav iz Gradca.⁶⁵

Josip Freuensfeld (1861-1893)

⁵⁵ *Slovenski gospodar*, 1885, št. 32, 6. 8.

⁵⁶ *Slovenski narod*, 1887, št. 13, 18. 1.

⁵⁷ *Slovenski narod*, 1887, št. 183, 13. 8.

⁵⁸ *Slovenski narod*, 1888, št. 8, 12. 1.

⁵⁹ *Slovenski narod*, 1889, št. 14, 17. 1.

⁶⁰ *Slovenski narod*, 1889, št. 88, 16. 4.

⁶¹ *Slovenski narod*, 1889, št. 126, 1. 6.

⁶² *Slovenski narod*, 1890, št. 192, 22. 8.

⁶³ *Slovenski narod*, 1890, št. 280, 5. 12.

⁶⁴ *Slovenski narod*, 1891, št. 25, 31. 1.

⁶⁵ *Slovenski narod*, 1891, št. 67, 24. 3.

Na volitvah 1892. leta je bil v upravni odbor čitalnice za predsednika izvoljen Anton Šlamberger, podpredsednik je postal Ivan Kukovec, knjižničar Josip Freuensfeld, blagajnik je bil odv. pripravnik Anton Misja, tajnik pa c. kr. drž. kontrolor Josip Ivančič. Odborniki so bili Ivan Bohanec, Ivan Skuhala, odborniki namestniki pa trgovec Fran Seršen, Josip Horvat in Josip Gomilšek.⁶⁶

Januarja 1893 je umrl odbornik čitalnice in vodja pevskega zboru Josip Horvat (1836-1893). Nasledil ga je član pevskega zboru in knjižničar Josip Freuensfeld. S smrtjo Josipa Horvata je čitalnica izgubila velikega rodoljuba, enega najdejavnejših in dolgoletnih članov, ki je dal pevskega zboru trdno zasnovano, saj se je število pevcev v času njegovega vodenja pomnožilo in dvignilo na kvaliteto raven.⁶⁷ Še istega leta, decembra 1893, je čitalnica izgubila tudi knjižničarja, mladega pesnika in pisatelja Josipa Freuensfelda (1861-1893), ki je umrl v Pragi, in Ivana Gomilška, dolgoletnega tajnika okrajne posojilnice, "dva odlična člana čitalnice".⁶⁸ Freuensfeld je bil goreč rodoljub, cenjeni učitelj med učenci in slovenskimi učitelji na narodni šoli, izreden govornik, organizator in avtor bésed čitalnice, v krogu čitalnice pa tudi pobudnik bralnih društev v okraju, ki so začela množično nastajati v devetdesetih letih in v podporo slovenskemu šolstvu pobudnik nastanka moške podružnice Društva sv. Cirila in Metoda v Ljutomeru leta 1892.⁶⁹

Po smrti Josipa Freuensfelda, ko je prevzel pevski zbor čitalnice učitelj iz Cezanjevec Franc Sneider, je začela dejavnost pevskega zboru usihati. Med člani so se pojavile zahteve za ustanovitev samostojnega društva, zato je odbor čitalnice sklenil, da ustanovijo posebno pevsko društvo v okviru čitalnice.⁷⁰

Čitalniški pevski zbor je bil pri odločanju in organizaciji nastopov odvisen od upravnega odbora čitalnice. Razvoj zboru, njegova plodna dejavnost in pomen v Ljutomeru in okolici so ga začeli utesnjevati, zato so si člani prizadevali ustanoviti lastno društvo, za katero se je zavzemal pred leti že Josip Freuensfeld. Samostojno Slovensko pevsko društvo v Ljutomeru so nato ustanovili na občnem zboru 25. avgusta 1894.⁷¹ Pevsko društvo je postalo sčasoma eno najdejavnejših kulturnih društev, cenjeno daleč naokoli, njegovo kulturno poslanstvo je bilo neprecenljivega pomena za razvoj slovenske zborovske pesmi in ohranjanja narodne zavesti v Ljutomeru in širši okolici. Društvo je po nastanku sodelovalo s čitalnico na vseh kulturnih in zabavnih prireditvah.

Leta 1894, ko je postal predsednik čitalnice Ivan Kukovec, je delovanje čitalnice spet normalno zaživel. V začetku leta so izvedli gledališko predstavo Črni Peter, tombolo in plesni valček.⁷² Pristopilo je več novih članov, med njimi sta bila odvetnik dr. Fran Rosina (1863-1924), (ustanovitelj Sokola v Novem mestu 1887, kasneje znan slovenski liberalni politik v Mariboru, op. avt.), ki je prišel iz Novega mesta, in okrožni zdravnik v Ljutomeru dr. Anton Mihalič (1867-1901).

Dr. Fran Rosina (1863-1924)

Novi knjižničar, učitelj narodne šole v Ljutomeru Fran Čeh, se je lotil temeljite obnove knjižnice, popisal vse knjige in izdelal novi kataložni sistem. Poslovanje čitalniške knjižnice je bilo skromno, vodenje izposoje pa zelo poenostavljeno. V tem letu je postala knjižnica bogatejša za 93 knjig, kar je bilo v primerjavi s preteklimi leti velika pridobitev, saj so knjige kupovali le občasno. Skupno število knjig je bilo 278, izposojenih pa 283. Izposojali so si jih tako člani kot nečlani. Bili so naročeni na 18 časnikov – 14 slovenskih in 4 nemške. Čitalnica je društvenikom, v kolikor so to želeli, pošiljala časopise in revije na dom. Odpovali so se nekaterim nemškimi časopisom, po katerih so stranke redko posegale, ter naročili časopise.

⁶⁶ Zapiski sej čitalnice v Ljutomeru 1892-1913, rokopis.

⁶⁷ *Domovina*, 1893, št. 6, 25. 2.

⁶⁸ *Domovina*, 1894, št. 1, 5. 1.

⁶⁹ *Domovina*, 1894, št. 4, 15. 1.

⁷⁰ Zapiski sej čitalnice v Ljutomeru 1892-1913, rokopis.

⁷¹ Štebih, *100-let slovenske pesmi v Ljutomeru*, str. 9.

⁷² *Domovina*, 1894, št. 7, 5. 2.

pise Domoljub, Glasnik, Učiteljski list, Popotnik in Vatrogasec, slednjega zaradi potrebe že številnih slovenskih vaških gasilskih društev v okraju, ki so nastala množično v devetdesetih letih na pobudo posestnika Josipa Karbe iz Krapja in ob podpori okrajne posojilnice, ki jo je vodil Ivan Kukovec.⁷³

Leta 1894 je pristopil k čitalnici Fran Zacherl (1868-1940), glasbeni učitelj v Cezanjevcih. Zacherl je ob nastanku leta 1894 prevzel tudi pevski zbor Slovenskega pevskega društva. Pod njegovim vodstvom je mešani pevski zbor, ki je prej skorajda prenehel delovati, hitro napredoval.⁷⁴

Ljutomerski rodoljubi so tega leta v prizadevanju za slovenske politične interese ustanovili Slovensko politično društvo za politični okraj Ljutomer, kar je bila dolgoletna želja nekaterih čitalniških članov, ki pa se zaradi notranjih idejnih nesoglasij in neugodnih političnih razmer v osemdesetih letih ni uresničila. Pravila je izdelal Fran Rosina, pobudnik društva in njegov prvi predsednik.⁷⁵

V letu 1895 se je število bralcev in izposoja knjig v čitalnici zmanjšala. Izposojenih je bilo le 112 knjig. V tem letu je imela čitalnica 300 knjig. Za povečanje branja knjig in števila bralcev je Rosina predlagal, da se pridobi več bralcev iz trga in kmečke okolice, zato naj bi čitalnica spremenila društvena pravila. Sklenili so, da bodo v Ljutomeru ustanovili novo društvo – kmečko bralno društvo za ljutomersko okolico. Z nastankom bralnega društva, oprtega na kmečko okolico in na tržane, je hotela čitalnica povečati število bralcev, ki bi imeli cenejši dostop do časnikov in knjig, predvsem do lažje leposlovne literature. Čitalnica je imela v tem času vse manj kmečkih članov, saj so se vse bolj vključevali v okoliška bralna društva.

Bralna društva, ki so nastala v devetdesetih letih 19. stoletja, so se v večini vključila v katoliško kulturno organizacijo Slovenska krščanska socialna zveza (SKSZ). Njen namen je bil širiti ljudsko prosveto za ohranjanje in utrjevanje narodne zavesti med podeželskim prebivalstvom na katoliški osnovi. Osrednja naloga je bila zaupana knjižnicam. V bralnih društvih naj bi pripravljali kulturno-zabavne prireditve, predavanja, glasbeno in gledališko dejavnost, veselice... Društva so imela vse več kmečkih članov, čitalnica v Ljutomeru pa je postajala vse bolj zbirališče tržanov.

Februarja 1897 je čitalnica sprejela pravila Bralnega društva za ljutomersko okolico v Ljutomeru, ki jih je pripravil Rosina, in izvolila v pripravljalni odbor za ustanovitev društva Frana Rosino, Frana Čeha in Janka Karbo iz Ljutomera, Frana Rantaša (Noršinci), Marka Canjka (Babinci), Matjaža Puco-

njo (Stročja vas), Matjaža Vargazona (Pristava), Frana Ficka (Kamenščak) in Filipa Sršena (Podgradje).

Čitalnica je vsaj enkrat letno prirejala "plesne venčke" z godbo. Prizadevali so si za oživitve gledališke dejavnosti, na predlog Rosine pa skupaj z ormoško čitalnico in sodelovanjem pevcev iz Ljutomera in Ormoža organizirali tudi čitalniške izlete. Po prihodu Rosine se je torej dejavnost čitalnice okrepila. Prizadevali so si, da bi se približali tržanom in podeželju, kar naj bi bilo tudi osnovno poslanstvo čitalnice. Med letom so za sprotno načrtovanje dela in pripravo prireditev večkrat sklicevali seje. Rosina je večkrat predaval o narodnih temah v okviru bésed čitalnice.

Kulturnozabavne prireditve so vse bolj obremenjevale čitalnico, saj je bilo sredstev za dejavnost zaradi izstopanja članov vse manj. Leta 1897 so izvedli gledališko predstavo "Berite novice". Čitalnica je organizirala z ormoško čitalnico in pevci pevskega društva izlet k Sv. Tomažu z ljudsko veselico, govori in petjem pri gostilničarju Škerlecu in se pripravljala na proslavo 30-letnice ustanovitve in 1. slovenskega tabora v Ljutomeru, vendar proslave oblasti niso dovolile.

Večji del članarine so namenjali za nakup časopisov in revij. Leta 1898 so bili naročeni na sledeče: Ljubljanski zvon, Vrtec, Dom in svet, Kmetovalec, Slovenka, Domovina (2 izvoda), Mir, Popotnik, Slovenski gospodar, Slovenski narod, Slovenec, Edinost, Slovenski list, Südsteierische Post, Politik, Nova doba, Zora. Članom so na dom pošiljali Ljubljanski zvon, Dom in svet, Vrtec, Domovino, Slovenski svet, Slovenko in Kmetovalca. Čitalnica je imela 376 knjig, izposodila pa jih je 212. Čitalnica je bila članica Družbe sv. Mohorja, Slovenske matice, Hrvatske matice, Glasbene matice in Dramatičnega društva v Ljubljani. Imela je 35 članov.

Leta 1899 je bil izvoljen za predsednika čitalnice Fran Rosina, tedaj že poslanec v deželnem zboru v Gradcu. Po sprejemu pravil bralnega društva na občnem zboru čitalnice februarja 1899 (prva pravila je okrajno glavarstvo zavrnilo) je bila novemu članu odbora čitalnice, Ljutomerskemu kaplanu Franu Brglezu, zaupana ustanovitev Bralnega društva za ljutomersko okolico, ki so ga ustanovili spomladi istega leta. Na prošnjo kaplana Brgleza je po sklepu odbora čitalnica darovala bralnemu društvu nekaj knjig dvojnikov in knjig, primernih za lažje branje, prav tako pa tudi nekaj časopisov, ko so jih v čitalnici že prebrali. Bralno društvo je imelo v začetku svojo sobo pri gostilničarju Vaupotiču.

Čitalnica je pogosto pripravljala prireditve z ormoško čitalnico. Junija 1899 so organizirali pri gostilničarju Simoniču pri Sv. Miklavžu ljudsko veselico s pevci in v Ljutomeru pri Vaupotiču ljud-

⁷³ Zapiski sej čitalnice v Ljutomeru 1892-1913, rokopis.

⁷⁴ *Domovina*, 1894, št. 25, 5. 9.

⁷⁵ *Slovenski gospodar*, 1895, št. 21, 23. 5.

*Slomškova slavnost v Ljutomeru 2. septembra 1900 v Seršenovem logu.
Danes je to park 1. slovenskega tabora.*

sko veselico z moškim in mešanim zborom pevskega društva in godbo. Kupili so zložljivi oder za pevske prireditve in veselice ter notne zvezke za pevsko društvo. Na Silvestrovo 1899 je čitalnica priredila veliko veselico z bogatim kulturnim programom, ob pustu pa veselico s plesom in gledališko igro "Berite novice". Ves prihodek so namenili za dejavnost knjižnice bralnega društva.

Leta 1900 je kot predsednik in kot član čitalnice izstopil Fran Rosina, ki se je preselil v Maribor. Na njegovo mesto je bil izvoljen zdravnik dr. Anton Mihalič. Septembra je čitalnica s Slovenskim pevskim društvom in z drugimi društvi Ljutomera in okolice organizirala veliko Slomškovo slavnost z veselico v Seršenovem logu.

Naslednje leto 1901 sta umrla predsednik čitalnice Anton Mihalič in dolgoletni odbornik Josip Ivančič. Ivančiča je nasledil odvetnik, domačin dr. Karol Grosmann (1864-1929), ki je prišel tega leta iz Novega mesta, kjer je bil odvetniški pripravnik. Grosmann je postal knjižničar čitalnice. Leta 1902 je postal član čitalnice češki zdravnik dr. Karol Chloupek (1868-1913), ki je prišel iz Šoštanja in bil na občnem zboru izvoljen za predsednika čitalnice. Zaradi prostorske stiske je čitalnica prepustila društveno sobo v mežnariji bralnemu in pevskemu društvu. Knjižnica čitalnice se je preselila v društveno sobo pri gostilničarju Seršenu.

Leta 1903 je predsednik čitalnice postal dekan Ivan Skuhala (1847-1903). Več članov čitalnice je

izstopilo zaradi notranjih idejnih nasprotij, ki so se zaostrila po negativnem pisanju liberalnega časopisa Slovenski narod o stanju v čitalnici in vplivu katoliških članov na upravni odbor, ki naj bi si hoteli podrediti čitalnico.

S prihodom zdravnika Karola Chloupeka, sposobnega organizatorja in člana Sokola v rodni Češki, se je čitalnici uresničila dolgoletna želja o ustanovitvi telovadnega društva Sokol v Ljutomeru. Do tega je prišlo 15. avgusta 1903 leta. Prvi starosta je postal Chloupek, namestnik umrlega predsednika čitalnice Ivana Skuhale. Čitalnica je darovala Sokolu 50 kron, finančno pa so društvo podprli tudi člani čitalnice, številni Ljutomerčani in okoliško prebivalstvo. Tudi Karol Grosmann in Janko Karba sta bila med ustanovnimi člani Sokola in člana upravnega odbora.

Leta 1904 je čitalnica štela 36 članov (32 rednih, 3 zunanje in 1 častnega). Inventar društva je bil skromen in je obsegal 1 mizo z 12 stoli, omaro za knjige, 4 slike (Strossmayer, Slomšek, Prešeren (darilo Rosine), Vodnik), obešala in gledališki oder, ki so ga hranili pri gostilničarju Vaupotiču v Ljutomeru in so ga uporabljala tudi druga društva. Knjižnica je izposodila 162 knjig.

Med večjimi prireditvami čitalnice, Slovenskega pevskega društva, Sokola in drugih narodnih društev je bil 22. maja 1904 izlet k rojstni hiši pesnika Stanka Vraza v Cerovec, ki se je končal z veselico pri gostišču Pihlar v Žerovincih. V Lju-

Gledališki odsek čitalnice med igro Deseti brat leta 1904.

tomeru je čitalnica s pevskim društvom organizirala zabavni večer s plesom ob igranju na gramofon Karola Grosmanna, oktobra pa izvedla uspelo dramsko delo Josipa Jurčiča "Deseti brat", ki jo je režiral Grosmann. V igri so nastopili ob igralcih čitalnice tudi učitelji iz ljutomerskega območja Šegula, Petrovič, Rajh in Kovačec.

Na Silvestrovo 1905. leta so čitalnica, pevsko društvo in Sokol priredili v gostilni Ivana Kukovca velik zabavno-kulturni program z moškim in mešanim pevskim zborom in tamburaškim orkestrom Sokola, ki ga je vodil Peter Veselič, član čitalnice. Najzanimivejši del večera so bili filmski motivi Ljutomera in kinopredstava – "gibljive slike" Karola Grosmanna, prvega slovenskega filmskega snemalca, ki so očarale občinstvo, saj so jih prvokrat prikazovali v Ljutomeru. Sledila je krajša komedija "Gluh mora biti", v kateri so se izkazali Irma Repič, Horvat, Jelovšek in Vouk, sledilo pa je solo petje Jelice Škrlec in Else Repič.

S prihodom Grosmanna in Chloupeka so se začele pogoste seje odbora čitalnice, ki jih je vpeljal že Rosina, po njegovem odhodu pa so se člani le redko sestajali. Na sejah so spremljali tekoče delo čitalnice. Povečalo se je zanimanje za gledališko dejavnost, čeprav je čitalnici primanjkovalo sredstev in igralcev. K povečanju zanimanja je vsekakor pripomogel Grosmann, velik ljubitelj gledališke besede, ki je tudi pisal krajša dramska dela, v svoji knjižnici pa je imel veliko klasičnih dramskih in drugih del.

Ker čitalnica ni imela društvene kronike od

nastanka leta 1868, iz katere bi bila razvidna njena dejavnost, je odbor na občnem zboru 1906. leta na predlog tajnika Franca Zacherla sklenil, da napiše kroniko po Huberjevih zapiskih, ki so bili le deloma ohranjeni. Kroniko je sestavil blagajnik društva Ivan Kryl, najstarejši član čitalnice. Kratka zgodovina je ohranjena v zapuščini dr. Frana Ilešiča. Redno kroniko je začela čitalnica pisati šele 1892. leta.

Na občnem zboru leta 1907 je bil za predsednika čitalnice izvoljen Karol Grosmann. Čitalnica je imela tedaj 32 članov. Naslednje leto je izstopilo 8, pristopilo pa 5 članov. Skupno število članov je bilo 29. Nekateri so prestopili h katoliškemu bralnemu društvu. Zaradi pogostega izstopanja članov si je čitalnica prizadevala pridobiti več novih članov, da bi si izboljšala finančno stanje. Društvo je namreč komaj pokrivalo stroške naročnin častnikov, za večje kulturne in zabavne prireditve pa ni bilo denarja. Del dohodka iz zabavnih prireditev, predavanj in gledaliških predstav je čitalnica redno podarjala slovenskim štajerskim dijakom, študentom, podpornemu društvu Franc Jožefove šole itd. Kljub pomanjkanju denarja je bilo delovanje čitalnice plodno, tudi s prireditvami, ki jih je pripravljala z drugimi društvi.

Na občnem zboru so zaradi vse večjih političnih nasprotij med ljutomerskimi rodoljubi na predlog predsednika Grosmanna sklenili, da priporočajo vsem narodnim društvom v Ljutomeru, zlasti čitalnici, Murskemu Sokolu, pevskemu in bralnemu društvu, da delujejo v korist narodne

enotnosti, posebno odgovornost za to pa nosijo vsi predsedniki in člani odborov. Sodelovali naj bi pri organiziranju različnih prireditev, družabnih izletov, predavanj itd., dobiček pa bi razdelili med vsa društva.

Za pomiritev strasti in sodelovanje društev za skupne narodne interese, zlasti bralnega društva in čitalnice, se je najbolj zavzemal Grosmann. V njem so katoliški rodoljubi videli velikega nasprotnika, prepričanega liberalca, člana Narodne stranke v Ljutomeru. Velik nasprotnik katoliške stranke naj bi bil tudi Karol Chloupek, ki se je zaradi pogostih napadov leta 1906 začasno umaknil iz odbora čitalnice in kot starosta Sokola. Politična razhajanja ljutomerskih rodoljubov so dokončno privedla čitalnico v liberalni tabor. Po letu 1906 v odboru čitalnice ni bilo več cerkvenih predstavnikov.⁷⁶

Idejnopolitični boj se je začel zaostrovati leta 1906 v časopisnih polemikah v času volitev predstavnikov v okrajni odbor Ljutomera. Povod je bil zapis v Slovenskem narodu "Kdo v Ljutomeru ruši slovo?" Privedel je do dokončnega razkola ljutomerskih rodoljubov na liberalni in klerikalni tabor na vseh področjih javnega življenja. Še posebno je bilo to očitno pri volitvah poslancev v državni zbor leta 1907 v odnosu med liberalno in katoliško stranko.

Katoliško bralno društvo se je leta 1906 po začetnih razvojnih težavah zelo okrepilo z izredno dejavnostjo knjižničarja, ljutomerskega kaplana Ognjeslava Škamleca, kar naj bi bil po mnenju katoliškega tabora razlog, da so liberalci začeli sovražno nastopati proti društvu, saj je Škamlec knjižnico "znatno pomnožil" in pritegnil številne nove člane, zlasti mladino. Velik nasprotnik liberalcev naj bi bil tudi predsednik društva kaplan Janez Evangelist Kociper (kasneje je postal knjižničar v osrednji knjižnici SKSZ v Mariboru, op. avt.). Knjižnica bralnega društva je imela 1906. leta 438 knjig, izposodila pa jih je 815. Imela je 87 članov, leto za tem že 131 in 593 knjig. V odboru društva so bili predsednik Janez Evangelist Kociper, podpredsednik Fran Dolamič, tajnik Ignac Lipovec, blagajnik Franc Zacherl, knjižničar Ognjeslav Škamlec, knjižničarjev namestnik Jožef Šut in odbornika Alojz Rakovec in Jožef Šalamun.⁷⁷

Po letu 1905 so začeli v bralnem društvu pogosteje prirejati gledališke predstave, tudi z versko vsebino, poučne družabne večere "govorniško izobraževalnega odseka" in tombole za pridobitev sredstev za poslovanje. Društvo se je pri prireditvah povezovalo s slovenskim pevskim društvom, ki je, razen redkih samostojnih koncertov,

sodelovalo z vsemi narodnimi društvi v Ljutomeru in okolici. Bralno društvo pa je v tem času po številu članov preseglo vsa druga narodna društva v Ljutomeru.

Zaradi hitrega razvoja knjižnice bralnega društva ljutomerskih katoliških rodoljubov se je poskušala tudi čitalnica obogatiti z leposlovno literaturo, da bi mu postala konkurenčna in dostopna širšemu krogu ljudi, predvsem mlajšim bralcem. Čitalnica je vse bolj hiralala in izgubljala pomen v času, ki je narekoval ustanavljanje izposojevalnih knjižnic, dostopnih vsem slojem prebivalstva. Bila je dokaj zaprta ustanova članov trške inteligence liberalnega kroga, ki je v ta namen vzdrževala bralnico časnikov in periodične literature, knjige iz čitalniške knjižnice pa posojala le redkim zunanjim bralcem in imela zelo omejeno izbiro knjig.

Leta 1908 je čitalnica kupila večjo omaro, knjige so znova uredili in popisali. Na predlog članov so sklenili, da se "radi preosnovitve čitalniške knjižnice v ljudsko knjižnico sklene ista ustanoviti, da se izposojujejo vsako nedeljo ob pozni maši knjige vsakemu, katerega knjižničar pozna in sicer primerne knjige brezplačno". Računali so, da bi lahko tako pritegnili več bralcev. Čitalnica se je vse bolj usmerjala k notranjemu delu, občasnim zabavnim prireditvam in gledališkim predstavam z drugimi društvi. Leta 1908 je umrl Ivan Kukovec, stalni član čitalnice in njen soustanovitelj.

Maja 1908. leta se je knjižnica čitalnice preselila iz prostorov mežnarije, ker je dekan Martin Jurkovič odpovedal najemno pogodbo, in se s Sokolom ob plačilu skupne najemnine preselila v stanovanje Hrabroslava Vrablja. Tega leta so z mariborskimi dijaki pripravili gledališko igro "Cigani". Opustili so proslavo 40-letnice ustanovitve in prvega slovenskega tabora ter se, kot so zapisali, "raje priključili Sokolu ob njegovi slavnosti ob razvitju prapora" 15. avgusta 1908. Med letom je izstopil iz čitalnice predsednik Karol Grosmann, njegovo mesto pa je prevzel dotedanji podpredsednik Ludvik Babnik, predsednik okrajne posojilnice.

Leta 1909 se je število članov čitalnice zmanjšalo na 23. Čitalnica je zašla v eno najtežjih obdobj po nastanku, zato so si člani prizadevali za strpno delo z zaupanjem v njeno poslanstvo in pridobivanju novih članov. V povezavi s pevskim društvom in salonskim orkestrom društva, Sokolom in dijaškim društvom iz Maribora se je okrepila gledališka dejavnost. Pripravili so igro "Čevljar baron", igro "Cigani" so igrali na gostovanju pri Sv. Juriju in Veržeju, igro "Šolski nadzornik" v Vučji vasi in pripravili še dve zabavni prireditvi, Miklavžev večer in pustno veselico. Čitalnica je priredila tombolo in ves izkupiček namenila za ustanovitev ljudske knjižnice, ki naj bi začela kljub vsem te-

⁷⁶ Opis za devetdeseta leta 19. stoletja in začetek 20. stoletja temelji na omenjeni redni kroniki čitalnice: Zapiski sej čitalnice v Ljutomeru 1892-1913, rokopis.

⁷⁷ *Slovenski gospodar*, 1907, št. 5, 31. 1.

Dr. Karol Grosmann (1864-1929)

žavam poslovati v tem letu, kar je bila dolgoletna želja članov in dela tržanov. V pričakovanju večjega zanimanja bralcev za knjižnico so kupili več novih knjig, nekaj klasičnih del in leposlovne literature za odrasle in mladino. Za člane knjižnice so začeli izdajati izkaznice. Članarina je bila 20 krajcarjev, vsaka izposojena knjiga pa 2 krajcarja. Knjižnico so odprli na velikonočni ponedeljek 21. maja 1909 pod imenom Ljudska knjižnica. Odprta je bila vsak dan dopoldan in ob nedeljah in praznikih popoldan po eno uro. Sklenili so, da zabavne prireditve prirejajo pri gostilni Seršen, gledališke igre pa v dvorani Ivana Kukovca, ki je bila pri kolodvoru.

Na občnem zboru leta 1910 so bili v novi odbor društva izvoljeni za predsednika Fran Čeh (bil je dotedanji tajnik čitalnice), podpredsednik je postal Fran Seršen, tajnik Srečko Vršič, blagajnik Ivan Kryl, knjižničar Janko Karba, odbornika pa Martin Čagran in Angela Karba, knjižničarka ljudske knjižnice. Leta 1910 se je priključil čitalnici Jan Baukart, učitelj narodne šole in član Sokola. Postal je tajnik čitalnice in knjižničar ljudske knjižnice. Čitalnica je štela 24 članov.

Ljudska knjižnica je do februarja 1911 pridobila 62 bralcev, ki so si izposodili 660 knjig. Število knjig se je pomnožilo na 345, primernih za izposojajo pa jih je bilo samo 194. Mnoge knjige so bile

poškodovane in jih je bilo potrebno znova vezati. Z nakupi in darili članov so pridobili 32 knjig. Knjižnica je imela tudi knjige Hrvatske matice, vendar le nekaj izvodov. Gmotno stanje čitalnice je bilo slabo. Veliko denarja je bilo potrebno vlagati v ureditev ljudske knjižnice za vse več novih knjig, najemnino itd.⁷⁸ K razvoju izposojevalne knjižnice je čitalnico silila izredna dejavnost knjižnice katoliškega bralnega društva, ki je imela leta 1910 že 888 knjig, izposodila pa jih je 2605-krat.⁷⁹

Pomena knjižnice bralnega društva za Ljutomer in okolico so se zelo zavedali člani odbora čitalnice, zato je bilo delo do prve svetovne vojne vse bolj usmerjeno v dejavnost ljudske knjižnice za nabavo novih knjig, ki so jih pridobivali tudi z darili članov. Čitalnica je vse primerne knjige prepustila ljudski knjižnici. Za knjižnico je bilo vse večje zanimanje tržanov in okoliškega prebivalstva. V čitalnici so zaradi varčevanja opustili nekatere katoliške časopise, nekaj slovenskih in nemških pa so dajali čitalnici tudi člani. Članov je bilo 26. Finančno stanje čitalnice je bilo izredno težko, prav tako pomanjkanje strokovnega kadra pri pripravi gledaliških predstav in občasnih vesellic, ki so zahtevale vse več denarja za kritje stroškov. Za izboljšanje gmotnega stanja so začeli po zgledu drugih društev prirejati občasne tombole, čeprav je več članov temu nasprotovalo, ker naj to ne bi bilo kulturno poslanstvo čitalnice, vendar je bilo le tako možno pridobiti denar za ljudsko knjižnico.

Leta 1911 se je Ljudska knjižnica preselila iz hiše Karola Chloupeka k tedanjemu predsedniku čitalnice Franu Čehu za stanarino 5 kron. Za obiskovalce je bila na zelo odročnem mestu. Članov čitalnice je bilo samo 21, članarina 1 krono pa so plačevali le redki.

Za predsednika čitalnice je bil leta 1912 izvoljen Fran Seršen, za podpredsednika Karol Chloupek, za tajnika Fran Čeh, za blagajnika najstarejši član čitalnice Ivan Kryl, knjižničar je bil Jan Baukart, ki pa ga je kmalu nadomestil Mirko Muršec. Ena od novosti čitalnice je bila organiziranje mesečnih družabnih večerov za člane. Društvo se je skupaj s Sokolom kmalu znova selilo, tokrat k Chloupeku, ki jim je prostore nudil brezplačno.⁸⁰ Po njegovi smrti 13. februarja 1913 je knjižnica spet iskala primerne prostore za dejavnost in jih leta 1918 dobila v mestni hiši.

Z nastankom ljudske knjižnice v okviru čitalnice sta tako do prve svetovne vojne v Ljutomeru delovali dve knjižnici: čitalnica s skromno knjižnico, namenjena članom čitalnice, in ljudska knjižnica, namenjena širšemu občinstvu, zunanjim bral-

⁷⁸ Zapiski sej čitalnice v Ljutomeru 1892-1913, rokopis.

⁷⁹ *Slovenski gospodar*, 1910, št. 4, 27. 1.

⁸⁰ Zapiski sej čitalnice v Ljutomeru 1892-1913, če ni drugače navedeno.

cem, ki se je po številu bralcev knjig in članov knjižnice vse bolj krepila in doživela po prvi svetovni vojni nadaljnji razvoj.

Dr. Karol Chloupek (1868-1913)

VIRI IN LITERATURA:

ARHIVSKI VIRI

Zavod za kulturo in izobraževanje Ljutomer, OE muzej, Zapiski sej čitalnice v Ljutomeru 1892-1913, rokopis.

LITERATURA

Kovačič, Fran: *Ljutomer : zgodovina trga in sreza*. Maribor : Zgodovinsko društvo, 1926.

Štebih, Franjo: *100- let slovenske pesmi v Ljutomeru*. Ljutomer : KUD Ivan Kaučič, 1994.

Vrbnjak, Viktor: *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*. Maribor : Obzorja, 1968.

ČASOPISNI VIRI

Domovina, 1893, 1894;

Novice, 1863, 1867, 1868;

Slovenec, 1865, 1866;

Slovenski gospodar, 1867, 1868, 1869, 1870, 1872, 1885, 1895, 1907, 1910;

Slovenski narod, 1868, 1870, 1873, 1877, 1878, 1880, 1881, 1882, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891;

Triglav, 1868.

FOTOGRAFSKO GRADIVO

Vse objavljeno fotografsko gradivo hrani Zavod za kulturo in izobraževanje Ljutomer, OE muzej.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Der Leseverein Ljutomer 1868 – 1914

Bereits im Vormärz, also vor 1848, begann in Ljutomer (Luttenberg) – für die slowenischen Verhältnisse sehr früh – eine Handvoll Intellektueller die slowenische Kultur im Bereich von Theater und Chorgesang zu promovieren. Als erste Initiatoren treten die vorzüglichsten Patrioten auf: der Dechant Mihael Jaklin, der Arzt Dr. Matija Prelog sowie der Geistliche und Schriftsteller Davorin Trstenjak.

Der im Jahre 1868 gegründete Leseverein Ljutomer war die erste Kulturanstalt in Ljutomer, wo man die slowenische Sprache zielgerichtet zu pflegen begann, um das nationale Bewußtsein zu erhalten. Sie war ein Ergebnis der Bestrebungen der Patrioten von Ljutomer – der Markt- und Umlandeinwohner. In deren Bewußtsein wurde sie bald zum Mittelpunkt des slowenischen kulturellen und nationalpolitischen Lebens. Die intensive national-kulturelle Tätigkeit des Lesevereins erreichte ihren Höhepunkt im ersten slowenischen Tabor, der am 9. August 1868 in Ljutomer stattfand. Diese erste slowenische Massenkundgebung unter freiem Himmel mündete in der Forderung nach einem vereinigten Slowenien.

Die Mitglieder des Lesevereins waren in ihrer Mehrzahl Intellektuelle: Anwälte, Ärzte, Geistliche, Lehrer, Beamte, Händler, Gewerbetreibende, Grundbesitzer und andere wohlhabende Bevölkerungsschichten.

Aus dem Leseverein gingen später zahlreiche kulturelle, nationalpolitische, wirtschaftliche und andere Vereine in Ljutomer und Umland hervor. Außer der Haupttätigkeit des Lesevereins – dem Lesen und Leihen von slowenischen Büchern und Zeitungen – fanden im Leseverein zahlreiche Kulturveranstaltungen, sogenannte "male besede" und "velike besede" nach tschechischem Muster statt, ferner gab es Programmreden, Solo- und Chorgesang, Musizieren, Rezitationen, kürzere szenische Darbietungen, der Unterhaltung dienten Tombolaspiele, Volksfeste, Fastnachtsveranstaltungen, Ausflüge in die Umgebung... – alles im Rahmen der bescheidenen finanziellen und räumlichen Mittel der damaligen Zeit.

Der Leseverein erlebte in seiner Entwicklung Höhen und Tiefen – den jeweiligen politischen und gesellschaftlichen Verhältnissen entsprechend. Dazu trugen auch häufige Umzüge des Lesevereins und Gegensätze unter den Patrioten von Ljutomer bei – also Meinungsverschiedenheiten innerhalb des Lesevereins selbst.

In den 90er Jahren wurde der Leseverein zunehmend zu einer Sammelstätte der liberalen Einwohnerschaft, was eine Abnahme der Mitgliederzahl zur Folge hatte, eine große Konkurrenz stellten aber auch katholische Lese- und andere Vereine im Umland und in Ljutomer selbst dar. Die Aktivisten des Lesevereins richteten sich zunehmend auf das Abonnieren und Lesen von Zeitungen, Periodika und eine bescheidene Bibliothek, die vorwiegend von den Mitgliedern des Lesevereins benutzt wurde – bis zur Gründung einer Volksleihbibliothek im Jahre 1909, die eine weitere Entwicklungsstufe nach dem Ersten Weltkrieg erreichte.